

УНИКНЕННЯ ПОМИЛОК ПРИ МАШИННОМУ ПЕРЕКЛАДІ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ З РОСІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Методичні рекомендації

Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти
Відділ інформаційного забезпечення освіти

**УНИКНЕННЯ ПОМИЛОК
ПРИ МАШИННОМУ ПЕРЕКЛАДІ
НАУКОВИХ ТЕКСТІВ З РОСІЙСЬКОЇ
НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ**

Методичні рекомендації

ЛУЦЬК – 2022

УДК 81'255.2:6
У 59

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти
(протокол № від 2022 р.)*

Рецензенти:

Рубльова Н. О., заступник директора з проєктної діяльності та платних послуг Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти;

Савош В. О., кандидат педагогічних наук, завідувач відділу фізико-математичних дисциплін Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти

Укладачі:

Гребенюк М. П., Гаврилюк Л. І., методисти відділу інформаційного забезпечення освіти Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти

У-59 **Уникнення помилок при машинному перекладі наукових текстів з російської на українську мову: метод. рек. / уклад.: М. П. Гребенюк, Л. І. Гаврилюк.** Луцьк: ВІППО, 2022. 40 с.

Подано теоретичний і практичний матеріал щодо уникнення помилок під час комп'ютерного перекладу наукових текстів. Це сприятиме підвищенню якості підготовки оригіналів до видавництва чи редакції наукового періодичного видання.

Для авторів наукових і методичних книг та статей.

УДК 81'255.2:6

© Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти, 2022
© Гребенюк М. П., Гаврилюк Л. І., укладання, 2022

Зміст

Вступ	4-5
Загальні вимоги до наукового тексту	5-7
Особливості перекладу наукових текстів	8
Типові помилки під час перекладу	8-17
Переклад термінів	17-18
Помилки при використанні машинного перекладу	18-20
Редагування наукових текстів	20-21
Етапи повного перекладу наукового тексту	21-31
Висновки	32
Література	33-34
<i>Додаток 1</i>	35-39

Вступ

Вагома роль в оновленні змісту, форм, методів навчання і виховання належить друкованій науковій, навчально-методичній продукції, яка повинна містити систематизовані, узагальнені дані наукового чи прикладного характеру.

Підвищення оперативності публікацій у зв'язку із запровадженням інтернет-технологій, виникнення можливості в кожного оприлюднювати фактично будь-яку інформацію у мережі не позбавило це питання актуальності. Більше того, сьогодні у світі після ейфорійної хвилі «свободи від редакторського терору» науковці самі заговорили про катастрофічне падіння якості наукової літератури. Наслідком цього й стала посилена увага до наукових видань, укладання загальноприйнятих вимог, насамперед – до рецензування, дотримання авторського права й оформлення публікацій.

Мета пропонованих рекомендацій – надати допомогу авторам у підготовці рукописів науково-популярних, навчальних та методичних матеріалів. У роботі представлено короткі відомості про науковий стиль мови, а також його норми: лексичні, морфологічні та синтаксичні. Проаналізовано типові помилки

під час перекладу наукового тексту з російської на українську. Врахування наведених нижче рекомендацій сприятиме більш якісному випуску видань для освітян, а в підсумку – підвищенню ефективності навчально-виховного процесу.

Загальні вимоги до наукового тексту

За сферами і завданнями спілкування виділяються такі основні стилі мови: публіцистичний, науковий, офіційно-діловий, розмовний і художній. Кожен стиль проявляється в одній із двох форм – письмовій та усній.

Науковий стиль залежно від завдань чи різновидів науки розподіляється на кілька підстилів:

1) власне науковий (академічний) – якнайточніше, обґрунтовано повідомляє наукову інформацію і доводить її новизну. Відрізняється насиченістю термінів, довгими складними конструкціями, іншомовною лексикою (статті в спеціальних журналах, дисертації, монографії, доповіді тощо);

2) науково-популярний – у зрозумілій, доступній формі ознайомлює масову аудиторію (неспеціалістів) із досягненнями науки і техніки, зацікавлює, залучає

до активної діяльності в тій чи іншій галузі. Характерні ознаки: інформація подається вибірково, без розлогої аргументації; наводяться лише факти; образність, емоційність (використання епітетів, метафор, перифраз); терміни подаються переважно описово; вживається фразеологія (нариси, книги, лекції, статті);

3) навчально-науковий – активізує логічне мислення читача (слухача), виконує навчальну функцію (підручники, навчальні та методичні посібники, програми, збірники задач, завдань і вправ, лекції, конспекти, навчально-методичні матеріали);

4) науково-діловий – технічна документація (контракти, інструкції, повідомлення про випробування й аналізи, формули винаходів тощо);

5) науково-інформативний (реферати, анотації, патентні описи);

6) науково-довідковий (словники, довідники, каталоги).

Визначальними для текстів наукового стилю є терміни. Особливості наукового тексту полягають у логічності, компактності, об'єктивності викладу.

Текст має бути чітко структурованим, поділятися на розділи і параграфи. Потрібно прагнути, щоб кожен розділ був до певної міри «самостійним науковим дослідженням» із певного складника загальної

проблеми: щоб кожна складову було викладено, але текст лишався цілісним, а не фрагментарним. Крім членування тексту на розділи й параграфи, він повинен мати розподіл на частини, абзаци і речення. Однак надмірне дроблення утруднює сприйняття, тому абзаци повинні бути обґрунтованими і зводитися до викладу однієї думки.

Початок і кінець абзаців – це найбільш інформативні місця; інші речення розкривають, деталізують, обґрунтовують, конкретизують головну думку, є сполучними елементами.

Під час викладу матеріалу необхідно уникати понять, які не можна тлумачити однозначно. У тексті не має бути повторів (зокрема, це стосується висновків, написання яких передбачає новий рівень систематизації й узагальнення).

Науковий текст позбавлений авторського «я» (можливе авторське «ми», та перевагу варто надавати безособовим формам викладу). Він має вирізнитися стислістю і ясністю, коли «думкам просторо, а словам тісно». Ця вимога передбачає запобігання повторам, багатослів'ю, зайвим словам, канцеляризмом тощо.

Особливості перекладу наукових текстів

Наука, певна річ, не може обійтися без перекладу з інших мов. Зупинимося на помилках, яких найчастіше припускаються при перекладі російськомовних матеріалів з інтернету, часто використовуючи гугл.

Переклад з української на російську і з російської на українську – тонка наука. Від перекладача залежить дуже багато, а незручні та кумедні ситуації, що виникають через нерозуміння особливостей мови, часто стають об'єктом жартів як усередині професійного середовища, так і в народі. Хоча російська й українська входять до однієї регіональної групи східнослов'янських мов, вони мають значні відмінності, котрі нерідко викликають складнощі під час перекладу, як у звичайної людини, так і фахівців.

Типові помилки під час перекладу

1. Неправильне вживання відмінка. Так, російська конструкція *«согласно чему»* вимагає постановки слова в давальному. Українською *«відповідно до чого»*, *«згідно з чим»* – родовий та орудний відмінки відповідно.

2. Некоректний змістовий переклад. У російській мові слово «*обращение*» має різні значення: *обращение к Президенту, денежное обращение, обращение с животным*. В українському варіанті застосуємо в кожному випадку різні слова: *звернення до Президента, грошовий обіг, поводження з тваринами*.

3. Переклад дієприкметників російської мови з такою ж морфологічною формою на українську. Не можна «*разыскиваемый*» перекласти як «*розшукуємий*». Такої форми в українській мові немає. Правильно буде вжити з підрядним реченням – «*який перебуває у розшуку*» або «*розшукуваний*».

Складним виявляється переклад поширеної в науковому стилі конструкції з фразеологічним сполученням в якості **кого-то (чого-то)**. Наприклад, словосполучення в якості *сетевой операционной системы* треба перекласти: як *мережева операційна система; но чтобы служить в качестве денег / але щоб слугувати (бути) грошима*.

Для наукового стилю характерні слова, які позначають процеси. Треба розрізняти назви дій (процесів) і назви наслідків дії (процесу). В українській мові на позначення дій (процесів) зазвичай бажано уживати віддієслівні іменники, утворені від дієслів недоконаного виду за допомогою суфіксів *-ення, -ання,*

-іння, -иття, -іття, -уття: змінювати – змінювання, відкривати – відкриття.

Віддієслівні іменники, що означають наслідок дії, утворюються переважно від дієслів недоконаного виду, що означають багаторазову дію:

- *безсуфіксним способом: обмінювати – обмін; гнути, згинати – згин;*

- *за допомогою додавання -а, -ина, -ок: міняти, змінювати – зміна; колоти, розколювати – розколина; лити, виливати – виливок;*

- *за допомогою суфікса -овання, якщо дієслово має форму, яка закінчується на -овувати: групувати, угруповувати – угруповання.*

У наукових текстах переклад дієслів залежить від контексту, наприклад:

иногда встречаются ошибки – інколи трапляються помилки;

к таким понятиям относятся – до таких понять належать;

оказать влияние – вплинути;

следовать примеру – брати за приклад;

следует выполнить – належить виконати;

следует отметить – слід зауважити;

из теоремы следует – з теореми випливає;

сделать возможным – уможливити, зробити можливим;

сделать невозможным – унеможливити, зробити неможливим;

терминами являются слова – термінами є слова;

требуются специальные приемы – необхідні спеціальні заходи (прийоми);

включая пользователей – включно з користувачами;

учитывая то, что – з огляду на те, що.

Виникають труднощі й при перекладі конструкцій з активно вживаним дієсловом «являются», яке в українській мові буває тільки в художньому стилі, переважно поетичних творах (І. Франко: «Чому являєшся мені у сні?»). У науковому стилі вживають форми *виявляется, є*; але обирати відповідну форму треба за контекстом. Наприклад, якщо російське *являются* вжито зі значенням *обнаруживать, проявлять*, воно перекладається дієсловом *виявляется*:

Основным компонентом является знаковая система / Основним компонентом є знакова система.

Оценка явилась правильной / Оцінка виявилася правильною.

Значні проблеми під час перекладу текстів спричиняє дієприкметник, активно уживаний у текстах наукового стилю російської мови.

Активні дієприкметники теперішнього часу в українській мові обмежені в утворенні й використанні. Функціонують тільки ті, котрі втратили дієслівні ознаки й перейшли до класу прикметників. Тож ці дієприкметники відтворюються прикметниками: *господствующий – панівний, разрушающий – руйнівний*. Разом з тим поширені в сучасній українській мові віддієслівні прикметники на *-льний*: *знижувальний, ослаблювальний*.

Пасивні дієприкметники на *-мый* здебільшого перекладають дієприкметниками на *-ний*: *управляемый – керований, производимый – вироблюваний; познаваемый – пізнаваний* тощо.

Не бажано вживати той самий суфікс для творення термінів, що означають різні, особливо протилежні змістом поняття (наприклад, такі властивості, як здатність виконувати дію та здатність бути об'єктом дії). Ніхто в російській мові не плутає дієприкметники на *-щий* з дієприкметниками на *-емый*.

Окремо зазначимо особливості перекладу російських конструкцій із дієприкметником *следующий*. Дієприкметника *слідуючий* в українській мові немає. Отже, перекладається: словом *наступний* (у часовому й просторовому значенні): *Следующий вариант стандарта использует в качестве среды передачи / Наступний*

*варіант стандарту використовує як середовище передачі та словом **такий** (перед переліком або поясненням): Приводим следующие доказательства / Наводимо такі докази.*

*Речення з дієприкметниковими зворотами перекладають так (якщо його утворено за допомогою активних дієприкметників теперішнього часу) – складнопідрядним реченням: **Примером может служить двигатель, питающийся от преобразователя и приводящий в движение механизм / Прикладом може слугувати (бути) двигун, який (що) живиться від перетворювача й надає руху механізові.***

У наукових текстах часто вживаються так звані кліше, які структурують текст. Вони мають перекладатися як одне ціле:

в заключение – на закінчення, підсумовуючи;

другими словами – інакше кажучи, іншими словами;

прежде всего – насамперед, передусім;

с другой стороны – з іншого боку;

с одной стороны – з одного боку,

в настоящее время – зараз, нині, тепер;

в основном – здебільшого;

в отличие – на відміну;

в результате – внаслідок, як наслідок;

в связи с тем, что – оскільки;

*в то же время – водночас, у той же час;
в частности – зокрема;
во многом – багато в чому;
вместо этого – натомість;
впрочем – а втім, зрештою;
как правило – зазвичай, як правило;
наконец – нарешті, зрештою;
ни в коем случае – у жодному разі, ні в якому разі;
по крайней мере – принаймні;
при этом используются – водночас (при цьому)
використовуються;
при анализе – під час аналізу;
с помощью – за допомогою;
учитывая то, что – з огляду на те, що.*

У наукових текстах переклад дієслів залежить від контексту:

иногда встречаются ошибки – інколи трапляються помилки;

к таким понятиям относятся – до таких понять належать;

оказать влияние – вплинути;

следовать примеру – брати за приклад;

следует выполнить – належить виконати;

следует отметить – слід зауважити;

из теоремы следует – з теореми випливає;

сделать возможным – уможливити, зробити можливим;

терминами являются слова – термінами є слова;

требуются специальные приемы – необхідні спеціальні заходи;

включая пользователей – включно з користувачами.

Під час перекладу прийменникових конструкцій варто звертати увагу на їх значення:

1) російським конструкціям із прийменником **по** в українській мові відповідають конструкції з прийменниками:

а) **по** (якщо вказується на простір, поверхню, межі):

В практике горного дела принято ориентировать линии падения и простирания пласта по сторонам света – У практиці гірничої справи прийнято орієнтувати лінії падіння і простягання пласта по сторонах світу;

б) орудним відмінком без прийменника (якщо вказується напрямок):

по компенсационному каналу поступает сигнал / компенсаційним каналом надходить сигнал;

в) **із, у**:

инструктор по технике безопасности – інструктор із техніки безпеки;

агент по продаже – агент у справах продажу;

в) **за, на, з** (у значенні «згідно з чимось»):

по принципу построения – *за* принципом побудови;

по запросу клиента – *на* запит клієнта;

по интересующим их вопросам – **з** питань, що їх цікавлять;

по другому адресу – **на** іншу адресу;

г) **за, з, із, через** (у значенні причини, наслідку, деякі інші випадки):

по недоразумению – **через** непорозуміння;

неоднородный *по* составу – неоднорідний **за** складом;

доступ *по* вызову – доступ **за** викликом;

по вопросам – **із** питань;

г) рос. *по* вказує на дію, що відбувається після чогось / укр. *після* (інколи *по*):

по прибытии – після прибуття;

по истечении срока – після закінчення (*по* закінченні) терміну (строку);

по получении – після одержання;

2) прийменник **при** універсальний у російській мові, натомість в українській має набагато вузку сферу. Тому, перекладаючи відповідні прийменникові конструкції, треба бути дуже уважним, бо калькування російськомовних висловів не тільки позбавляє текст виразності, якої можна досягти суто українськими мовними засобами, а й змінити зміст.

Український прийменник **при** має лише такі значення: *розташування* (просторової близькості), хоча в багатьох випадках краще вживати й інші прийменники (*біля, поряд, коло* тощо); *підпорядкованості* або *належності*, наявності чогось, обставин, що їх характеризує наявність чогось поряд.

Прийменник *при* бажано не вживати у значенні *під час* (*при испытании, при изменении, при выполнении, при измерении* тощо). У таких випадках російський *при* краще перекладати *за, під час, коли, для*.

Переклад термінів

У працях мовознавців та термінологів О. Курило, С. Караванського, Т. Кияка, Б. Кінаша, О. Кочерги, О. Пономарева, С. Яреми та ін. запропоновано методи передавання термінів засобами української мови, створено чітку систему словотворчих правил, виведених із традицій українського мовлення. Застосовуючи її, можна уникнути конструкцій, непригаманних українській мові, досягти точності та однозначності термінів і висловів.

Для перекладу термінів варто послуговуватися словниками останніх років. Коли є кілька джерел

приблизно одного часу видання, то вибирати потрібно за такими пріоритетами: стандарт, галузева енциклопедія, галузевий словник, універсальна енциклопедія. Вікіпедію та інші «вільні» енциклопедії ще трудно ставити в цей перелік, адже вони в кращому разі є компіляціями з інших джерел. Користуючись ними, слід звертати увагу, на які саме матеріали посилаються їхні статті, та чи переглядаєте ви стабільну (затверджену після внесення змін) версію.

Помилки при використанні машинного перекладу

У ХХІ столітті машинний переклад став ефективним засобом для міжмовної комунікації в усіх галузях науки й техніки. Проте на сучасному етапі розвитку інформаційних систем та технологій машинні перекладачі можуть бути лише підмогою для людини, але їм годі замінити людей. Вислів «штучний розум» усе ще треба сприймати більш як метафору.

Насамперед це пов'язано з тим, що існують проблеми з семантичними, граматичними та синтаксичними зв'язками, відтворенням національної галузевої термінології тощо. Здебільшого машина не спроможна

здійснити повноцінний переклад, хіба що невеликі прості тексти.

Якість машинного перекладу визначається рівнем складності науково-технічного матеріалу: чим складніший, тим більше помилок. Тож редагування є обов'язковим етапом оброблення вихідного тексту.

Серед типових помилок виділимо такі:

1. Неперекладені слова. Урахування цієї категорії недоліків є поки що завданням людини, зважаючи на морфологічну структуру внесеного слова.

2. Лексико-семантичні труднощі. Вони полягають у тому, що для багатозначного слова обрано еквівалент з електронного словника, який не відповідає контексту. Причини появи таких помилок – неповний або неточний лексикографічний опис різних тлумачень багатозначного слова з урахуванням граматичного контексту, моделей керування і класів слів.

3. Труднощі під час перекладу дієприкметників та дієприкметникових зворотів. Вони полягають у тому, що стійке фразеологічне словосполучення, а також терміни, виражені словосполученням, не внесено до електронного словника, тому машинний переклад здійснюється послівно.

4. Труднощі під час перекладу прийменників. Помилки цього типу полягають у тому, що в машинному

словнику не враховано сильне прийменникове керування, зокрема дієслів, віддієслівних іменників, у результаті чого прийменники комп'ютер перекладає автономно і тому неправильно.

5. Порухення зв'язків узгодження й керування. Це найбільш поширена помилка під час машинного перекладу.

Однак програми перекладу вдосконалюються. Ймовірно, в майбутньому з'являться системи, які стануть більш надійними помічниками в перекладацькій роботі, принаймні у високостандартизованих стилях, як-от науковому. Проте на сьогодні машинний переклад є лише допоміжним інструментом.

Редагування наукових текстів

Перекладання тексту є важким завданням для комп'ютера, оскільки вимагає не заміни слів однієї мови словами іншої, а відтворення думок у повному обсязі, з усіма відтінками.

Перекладений текст потрібно перевіряти, звертати особливу увагу на власні назви, терміни, багатозначні слова, пароніми, омоніми, граматичні форми тощо. Під час перекладу наукових текстів ЕОМ часто неправильно

добирають українські еквіваленти загальноживаних лексем російської мови, перекладають дослівно усталені сполуки, а постійне тиражування одних і тих же помилок розхитує мовну норму.

У наукових текстах часто вживаються мовні кліше, які структурують текст, вони мають перекладатися як одне ціле: *в заключение – на закінчення (підсумовуючи); другими словами – інакше кажучи; прежде всего – насамперед; с другой стороны – з іншого боку; в настоящее время – зараз, нині; вместо того – натомість; наконец – нарешті, зрештою; учитывая то, что – з огляду на те, що.*

Етапи повного перекладу наукового тексту

Переклад наукового тексту складається з таких етапів:

- читання всього тексту з метою усвідомлення змісту;
- поділ на завершені за змістом частини, їх переклад;
- стилістичне редагування повного тексту.

Стилістичне редагування передбачає: відповідність до норм літературної мови, чинного правопису; усунення повторів; усі терміни і назви мають бути однозначними; якщо думку можна висловити кількома способами,

перевагу слід віддати стислому; якщо іншомовне слово можна без шкоди для змісту замінити українським, то варто це зробити.

При перекладі значні труднощі виникають через те, що терміни – хоч і меншою мірою, ніж інші слова, – бувають багатозначними. У мові науки і техніки це трапляється, зокрема, тому, що термін має різні значення в межах різних галузей, ба навіть залежно від приладу чи обладнання. Вирішальним при перекладі багатозначного терміна є контекст.

Технічні тексти характеризуються вживанням спеціальної фразеології. Сюди також належать випадки, коли загальноживане слово в певних словосполученнях набуває термінологічного значення.

Характерною рисою сучасної науково-технічної літератури є використання скорочень та аббревіатур – як тих, що зафіксовані у словниках, так і авторських, okazіональних, створених на конкретний випадок. Як правило, вони мають відповідні повні форми у тексті, що перекладається, і їх розуміння звичайно не викликає труднощів. Та іноді можуть не допомогти й перекладні словники скорочень.

У процесі перекладу загальноприйняті, тобто офіційні скорочення не можна довільно змінювати.

Серед лексичних труднощів перекладу науково-технічного тексту – інтернаціональні слова, які, незважаючи на схожість звучання у різних мовах, відрізняються в кожній семантикою і стилістичним забарвленням.

Складність перекладу слів подібного звучання полягає в необхідності правильного добору значення слова, яке відповідало б змісту конкретного тексту. Нехтування контекстом є найчастішою причиною смислової помилки. Саме контекст ліквідує багатозначність слова і забезпечує конкретизацію значення.

Якщо лексичні відмінності в тексті є очевидними (спеціальна лексика, терміни), то у граматичному плані вони значно менш виразні, однак не менш різноманітні.

Однією з найпомітніших граматичних особливостей науково-технічних текстів є велика кількість різного роду поширених складних (у першу чергу складнопідрядних) речень, що вживаються для передачі логічних відношень між об'єктами, діями, подіями та фактами.

Між науково-технічними текстами, навіть спорідненими, що написані різними мовами, існують значні відмінності, зумовлені особливостями граматичної будови мови, нормами і традиціями письмового наукового мовлення. Саме розбіжності в наборі

граматичних категорій, форм та конструкцій і спричиняють значні труднощі перекладу.

Нерідко проблеми виникають у зв'язку з відмінністю синтаксичної системи мов: послідовність елементів висловлювання в мові оригіналу та українській може не збігатися.

При перекладі науково-технічної літератури особливо важливе значення має предмет перекладу. Обов'язковим є повне розуміння тексту його перекладачем. Механічне заучування термінів, без проникнення у їх сутність, без знання самих явищ, процесів та механізмів, про які йдеться в оригіналі, може призвести до грубих помилок у перекладі.

До науково-технічного перекладу висуваються такі **ВИМОГИ:**

– Він має бути *точним*, але не буквальною або дослівним, бо останній, як правило, найбільш неточний. Перекладаються не кожне слово зокрема, а насамперед зміст. Як зазначалося, слова набувають певного значення лише в контексті, і лише завдяки йому можна точно з'ясувати зміст оригіналу. Адекватне передання змісту є визначальною вимогою.

– *Ясність і чіткість* – це безумовна вимога до науково-технічного перекладу. Подвійний смисл неприпустимий, його стиль має повністю відповідати

формально-логічному стилю мови науково-технічної літератури. Реалізувати цю вимогу, тобто зробити ясний і чіткий переклад, можна лише тоді, коли буде повністю з'ясовано зміст оригіналу.

– Науково-технічний переклад має бути *стислим*. Зайві слова перешкоджають опануванню змісту, а лаконічність робить його прозорим і зрозумілим.

– *Літературна грамотність* – це відповідність нормам мови перекладу. Грамотний той переклад, у якому відсутні форми та звороти, природні для мови оригіналу, але небажані для мови перекладу. Наявність таких помилок у тексті ускладнює його розуміння.

Часто під час перекладання з російської мови на українську виникають труднощі, пов'язані з правильним вибором терміна чи загальноживаного слова. Це може статися в тих випадках, коли у російській мові для кількох понять існує один багатозначний термін, а в українській йому відповідає декілька. Щоб уникнути таких помилок, слід уточнювати значення подібних слів у словниках, а також звертати особливу увагу на контекст. Ось приклади.

Слово «*граница*» у російській мові має такі значення:
1) «*то, что разделяет территории соседних государств*»;
2) «*то, что разделяет что-либо от чего-то, линия раздела; допустимая норма чего-либо дозволенного,*

*последняя, крайняя степень проявления чего-либо». Відповідно до цих значень в українській мові вживаються слова «кордон» і «межа». Отже, «граница Украины» перекладатиметься як «кордон України», а в інших випадках слову «граница» відповідатиме «межа»: *межа множини, межа відводу* тощо.*

Російський термін «емкость» перекладається українською мовою як *ємність, місткість, посудина*. Термін «ємність» уживається у фізиці на позначення величини, що характеризує накопичення заряду, напр., *ємність акумулятора*, в обчислювальній техніці – на позначення характеристики запам'ятовувального пристрою, носія даних, каналу зв'язку, напр., *ємність у байтах, ємність дисплея*. Термін «місткість» у математиці позначає характеристику математичних об'єктів, напр., *місткість множини, місткість області*. Крім того, він також уживається в значенні показника, що характеризує споживання чи вміст ресурсів, напр., *місткість барабана, фільтра*. Під словом «посудина» розуміють виріб, призначений для вміщування чогонебудь, напр., *гідропосудина*.

Термін «жорсткість» уживається в механіці, де позначає здатність тіла чи конструкції чинити опір деформуванню, слабку залежність технічної характеристики від інших параметрів (*жорсткість*

конструкції, жорсткість щодо згинання). Термін «твердість» у хімії позначає характеристику концентрації певних домішок у розчині (*тимчасова твердість води, карбонатна твердість*). А в російській мові на позначення цих понять використовується один термін – «жесткость», напр.: *жесткость конструкции, жесткость воды*.

У термінологічних словосполучення *жидкая фаза* и *жидкий продукт* слово «жидкий» українською мовою перекладатиметься по-різному: *рідинна фаза, рідкий продукт*, тому що в першому випадку *рідинний* – це той, що має властивість текти й набувати форму посудини, в якій знаходиться, а в другому *рідкий* – це негустий, розведений, напр.: *рідкий ліс, рідкий кисіль*.

Російський термін «масло» і похідний від нього «масляний» в українській мові має кілька відповідників: *масло, олія, олива* і, отже, – *масляний, олійний, оливний*. Кожний із них має своє значення. Отже, *масло* – це харчовий продукт, який є концентратом молочного жиру і який виробляють, збиваючи вершки або сметану (*вершкове масло*); *масляний* – виготовлений на маслі, який стосується масла (*масляна плівка, масляний крем*). *Олія* – жирова речовина, яку добувають з деяких рослин, переважно з їх насіння чи плодів (*кукурудзяна, гірчична олія*); *олійний* – той, що містить олію, виготовлений,

розчинений на ній, стосується олії (*олійна фарба, олійні лаки*). *Олива* – рідинний продукт мінерального, синтетичного походження, а також результат переробки деревної смоли, який використовують для консервації виробів, як електроізоляційний матеріал і для технологічних потреб (*газотурбінна олива, компресорна олива*); *оливний* – який працює на оливі, заправлений нею, стосується оливи (*оливна система, оливний фільтр*). Крім того, термін «*масляный*» перекладається українською також як *масний*, якщо вказує на ознаку – «насичений жиром», напр., *масна пляма*.

Багатозначне російське слово «*область*» в українській мові має п'ять відповідників: *галузь, ділянка, зона, область, царина*. Слово «*галузь*» позначає певну сферу виробництва, науки тощо, напр.: *галузь інформації, галузь науки*. *Ділянка* – це окрема частина поверхні, площі, простору, яку використовують із якою-небудь метою або відокремлюють за якою-небудь ознакою, напр.: *базова ділянка, ділянка пам'яті*. Слово «*зона*» в українській мові використовується у значенні простору, в якому поширюється будь-яке явище, котре характеризується певними рисами, особливостями, напр.: *зона поширення*. У біології термін «*зона*» позначає місце розташування якого-небудь внутрішнього органа людини або тварини, напр.: *зона серця*. Частину території країни, материка,

адміністративно-територіальні одиниці називають *областю*, напр.: *Волинська область*. Термін «*область*» використовується в математиці, де він називає скінченну частину простору або поверхні, напр.: *область дисперсії*. Під словом «*царина*» розуміють сферу діяльності, коло занять, уявлень (*царина знань*).

Російському слову «*обратный*» в українській мові відповідають два: *зворотний* і *обернений*. *Зворотний* – це той, що спрямований або веде назад до початкового пункту (*дорога, шлях, курс*), а також той, що здійснює зустрічну дію, виявляє протидію, напр.: *зворотний порядок, зворотна полярність*. Математичний термін «*обернений*» уживається в значенні: який має протилежний чому-небудь або змінений порівняно з чим-небудь вигляд, форму, напр.: *обернений дріб, обернена функція*.

Значні проблеми під час перекладу текстів наукового стилю спричиняє дієприкметник, активно вживаний у російській мові.

Пасивні дієприкметники на *-мый* здебільшого заступаються дієприкметниками на *-ний*: *управляемый – керований, производимый – вироблюваний; познаваемый – пізнаваний* тощо.

Переклад речень, у яких уживаються дієприкметникові звороти, здійснюється так: якщо

зворот утворено за допомогою активних дієприкметників теперішнього часу – складнопідрядним реченням, пор.:
Примером может служить двигатель, питающийся от преобразователя и приводящий в движение механизм / Прикладом може слугувати двигун, який (що) живиться від перетворювача й надає руху механізові.

Близькозначні слова можуть вимагати після себе неоднакових відмінків. При недостатньому знанні мови одне слово підміняється іншим, а спосіб керування залишається, – так з'являється мовна хиба.

Ось кілька близькозначних слів, які найчастіше спричиняють появу помилок:

властивий (кому) – характерний (для кого),

сповнений (чого) – наповнений (чим),

оснований (на чому) – заснований (ким),

багатий (на що) – славиться (чим),

дорівнювати (чому) – рівнятися (на що).

Помилки виникають і при нерозмежуванні засобів української і російської мов: те саме за значенням дієслово може вимагати від додатків неоднакових відмінкових форм, пор.:

благодарить (кого) – дякувати (кому),

причинять (что) – завдавати (чого),

снабжатъ (чем) – постачати (що),

нуждаться (в чем) – потребувати (чого),

*подражать (кому) – наслідувати (кого),
извинять (кого) – пробачити (кому).*

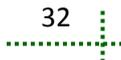
Нерозрізнення дієслівного керування призводить до помилкового вживання прийменників. Має бути:

*подготовиться к (чему) – підготуватися до (чого),
стремиться к (чему) – прагнути до (чого),
предупреждать о (чем) – попереджати про (що),
думать о (чем) – думати про (що),
забота о (чем) – піклування, турбота про (що),
случилось по вине – трапилось через провину,
работать по (совместительству) – працювати за
(сумісництвом),
выполнять по (распоряжению) – виконувати за
(розпорядженням),
обратиться по (адресу) – звернутися на (адресу),
получить в рассрочку – одержати на виплату.*

Обтяжують речення додатки та обставини, позначені словосполучою з двох віддієслівних іменників, перший з яких *ведення / проведення, виконання, здійснення, забезпечення, реалізація* тощо. Аналогічно розщепленим присудкам семантику такої словосполучки передає тільки другий віддієслівний іменник. Тому перший зазвичай можна взагалі опустити: *забезпечити проведення тестування – забезпечити тестування; під час виконання вимірювання – під час вимірювання.*

Висновки

Переклад наукових текстів – відповідальне завдання, яке вимагає від перекладача знань як самого предмета, так і норм української мови. Комп’ютерний переклад спрощує лише технічну частину роботи. Після машинного перекладу фахівці відповідної сфери повинні переглядати й редагувати текст, аби усунути помилки. Комп’ютер не може замінити перекладача!

Література

1. Бабори́га С. Машинний переклад. *Філологічні студії* / за ред. В. Зубовича; Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2007. № 1/2. С. 299–303.

2. Бочарова А. С. Труднощі машинного перекладу економічного тексту. *Глобальні та національні проблеми*. URL: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/192.pdf>

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.

4. Головащук С. І. Російсько-український словник сталих словосполучень. Київ: Наук. думка, 2001. 640 с.

5. Гриценко Т. Б. Українська мова за професійним спрямуванням: навч. посіб. Київ: Центр учбової л-ри, 2010. 624 с.

6. Єгорова Т. Д. Практичний курс української мови. 2-ге вид., випр. Київ: Центр учбової л-ри, 2010. 160 с.

7. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спрямування: навч. посіб. Київ: Каравела, 2008.

8. Міжнародний день перекладача в контексті української та російської мови. URL: <http://pereyaslavskayarada.com/uk/article/show/8114>

9. Основні вимоги до написання наукової статті: метод. рек. / уклад.: Г. З. Шевчук, Л. І. Гаврилюк, Т. В. Гаврилюк. Луцьк: ВІППО, 2016. 76 с.

10. Переклад і редагування наукових текстів. URL: <https://thelib.info/pedagogika/3082263-pereklad-i-redaguvannya-naukovih-tekstiv/>

11. Проблеми перекладу і редагування наукових текстів. URL: <https://topuch.ru/problemi-perekladu-i-redaguvannya-naukovih-tekstiv/index.html>

12. Російсько-український словник наукової термінології. Кн. 3: Математика. Фізика. Техніка. Науки про космос / НАН України; упоряд. В. В. Гейченко та ін. Київ: Наук. думка, 1998. 888 с.

13. Семотюк О. П. Сучасний словник іншомовних слів. Харків: Веста, 2008. 688 с.

14. Типові помилки під час перекладу наукових текстів українською мовою. URL: <https://infopedia.su/10xa875.html>

15. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови НАН України. Київ: Наук. думка, 2019. 392 с.

Російський текст	Текст, перекладений сервісом «Гугл-перекладач»	Відредагований після машинного перекладу текст
ваш проект самый интересный	ваш проект самий цікавий	ваш проект найцікавіший (найбільш цікавий)
я считаю, что вы правы	я рахую, що ви праві	я вважаю, що ви праві (маєте рацію)
в большинстве случаев	в більшості випадків	здебільшого (переважно)
в рамках исследования	в рамках дослідження	у межах дослідження
в данном тексте	в даному тексті	у цьому тексті
полученные знания	отримані знання	здобуті знання
быть на хорошем счету	бути на хорошому рахунку	мати добру репутацію
идти на убыль	йти на спад	спадати
меры по предупреждению	заходи з попередження	запобіжні заходи, заходи запобігання
по техническим причинам	по технічним причинам	через технічні причини з технічних причин
работают по многу лет	працюють по багато років	працюють багато років
по заказу	за замовленням	на замовлення
по закону	за законом	згідно із законом

длиной	довжиною	завдовжки
высотой	висотою	заввишки
шириной	шириною	завширшки
глубиной	глибиною	завглибшки
к ним относятся	до них відносяться	до них належать
каждый раз	кожного разу	щоразу, щодня, щомиті
как правило	як правило	зазвичай, як правило
как только	як тільки	щойно, тільки-но
кромка	кромка	окрайок, крайка, пруг, ребро (пруг), кант, (об)лямівка, оторочка
крупный	крупний	великий, чималий, буйний, дорідний, крупний (пісок, щебінь)
лучший, новейший	кращий, новіший	найкращий, новітній, найновіший
любые	любі	будь-які
многочисленный	багаточисельний, багаточисленний	численний
на фоне	на фоні	на тлі, на фоні
наиболее значительное	найбільш значне	найзначніше
находиться где-то	знаходиться десь	перебувати, бути, міститися, лежати, розташовуватися

не смотря на	не дивлячись на	попри, не зважаючи на
не хватать	не вистачати	не вистачати, бракувати
нести потери	нести втрати	зазнавати втрат
ни единого	ні единого	жодного, ні одного
обобщающий	узагальнюючий	узагальнювальний, підсумковий
овладевать	оволодівати	оволодівати, опановувати
около ста около двух (трех)	біля ста біля двох (трьох)	близько (коло) ста; зі сто; близько (коло) двох; зо два (три)
основная масса	основна маса	загал, основна маса
отменить, отменять	відмінити	відмінити, скасувати, скасовувати
отношение	відношення	ставлення до чогось/ до когось, напр.: ставлюсь до шовінізму негативно; відношення (у термінах): арифметичне відношення, відсоткове відношення
отношения	відносини	відносини – між країнами, класами, напр.: суспільні, капіталістичні; стосунки – між країнами, установами; взаємини – тільки між особами
по крайней мере	по крайній мірі	принаймні, щонайменше
по местам, по годам	по місцям, по рокам	по місцях (на місця), по роках, щороку

попадать	попадати	влучати, потрапляти
представляет собой	представляє собою	є, являє собою
принадлежность	приналежність	належність, належати, належний, належність до кого, чого: до козацького роду, до інтелігенції, до угруповання, до молодіжної організації
принимать участие	приймати участь	брати участь
рассчитывать	розраховувати	вираховувати; сподіватися, очікувати
режущая кромка	ріжуча кромка	лезо, різальний крайок, вістря, різець
ряд	ряд	низка, ряд
с обеих сторон	по обидві сторони	обабіч, по обидва боки
с тех пор с каких пор	з тих пір з яких пір	відтоді, відколи
с целью ...	з метою ...	щоб ..., для ...
сейчас	зараз	тепер (нині), зараз
совпадение, совпадение обстоятельств	співпадіння, співпадіння обставин	збіг, збіг обставин
согласно чему-либо, в соответствии с чем-либо	згідно чого, згідно чому, згідно до чого, відповідно чого, у відповідності до чого, у відповідності з чим, відповідно з чим тощо	згідно з чим, відповідно до чого

существующий	існуючий	нинішній, сучасний, наявний
так как (поскольку)	так як	оскільки
такие как	такі як	як-от
таким образом	таким чином	отже, так, таким чином
учиться грамоте	навчатись грамоті	навчатись грамоти
фактор	фактор	чинник, фактор
через некоторое время	через деякий час	згодом, за деякий час
это не является доказательством (кем, чем)	це не є доказом	це не доказ

Навчальне видання

**УНИКНЕННЯ ПОМИЛОК
ПРИ МАШИННОМУ ПЕРЕКЛАДІ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ
З РОСІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ**

Методичні рекомендації

Укладачі

**Гребенюк Марина Павлівна,
Гаврилюк Любов Іллівна**

Редактор *В. І. Гребенюк*

Формат 60 x 90.

Ум. друк. арк. 2,5 Тираж 100 пр.

Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти
(43025, вул. Винниченка, 31, м. Луцьк)

